

Heemkundige Kring

MAGAZINE

Dr. Croquet - Walem

Speciaal nummer: Walem in 1914

nummer 33 - zomer 2014

Colofon

Dit magazine is een uitgave van de vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet Walem

vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet Walem

Kloosterstraat 76 | B-2800 Walem
www.heemkundewalem.be
info@heemkundewalem.be

Jaargang 9, nummer 33, zomer 2014

U kunt lid worden door overschrijving van 8 euro op rekeningnummer 733-2426000-60. Dan krijgt u de volgende nummers van ons tijdschrift in uw bus.

Redactie en medewerkers van dit nummer:

Hugo Rom, Staf Daems, Walter Marivoet, Tom Van Buggenhout, Pieter Van Der Veken, Kris Verreth

Inhoud

Editoriaal

Dossier 1: Walem en de wereld van 1914

Dossier 2: Kroniek van 1914 tot de overgave van het fort

Dossier 3: Walem na de overgave van het fort

Wij namen afscheid van

Uitnodiging

Verklaring foto voorpagina

Het fort van Walem en omgeving, zoals het er uitzag in 1914

Onze ereleden

Bijzondere dank aan:

Bert en Martine Bellon-Loiselle

Jan Bergé

M. Boterman-S. Bosschaerts

Karel Caelen

Christiane Carpentier

Karel De Belder

Pieter De Laet

H. De Ridder

Paula De Waerhert

Els Gilon

E. Goyvaerts

Groep Gilon BVBA

Hellemans-Moerenhout

Clara Honsia

Pieter Janssens

André Laurens

Dokter Jo Liekens

Walter Marivoet

Eddy & Annabel Merckx-Tanghe

Frank Michiels

Jacques Morrens

Paul Morrens

Eugene Nauwelaerts

Dirk Nuyts

Bart & An Ooghe-Poot

Frans Op de Beeck

Apotheek Peeters

Peeters-Van Laer Schrijnwerkerij

Jaak & Lea Poot-Janssens

Alex Ressler

Hugo Rom

Frans Rymenams

Theo Schroeven - M. De Vos

Karel Vaes

Gerard Van Damme

Bouwwerken Dirk Van de Brul

Dierenarts Bart Van der Kuylen

Gaby Van Genechten

Stefaan Van Malderen

Van Moer-Van Hoof

E. Vansant

Eric Verbiest

Pierre Verbruggen

Fons Vercammen

Een klein dorp in den Grooten Oorlog

De laatste zes à acht jaar heeft de heemkundige kring toegewerkt naar dit jaar 2014. Het was immers onze bedoeling een grote herdenking omtrent 'Waelhem 1914' op touw te zetten. Doorheen de jaren kristalliseerde het doel zich verder uit: ideeën werden uitgewerkt en herwerkt, er werd geschrapt en toegevoegd.

100 jaar geleden maakte het fort van Walem deel uit van de verdedigingsgordel rond de vesting Antwerpen. Zo kwam het eind september 1914 mee in het brandpunt van de oorlog te liggen. Het fort werd belegerd door het Duitse leger en er werd verbeterd gevochten. Maar na enige dagen brak de verdediging, het fort viel in handen van de vijand en de Belgen moesten zich terugtrekken achter de Nete.

Na de val van Antwerpen liet de oorlog de streek verwoest achter. In de jaren die volgden werden de doden opgegraven, indien mogelijk geïdentificeerd en teruggebracht naar de begraafplaatsen van de gemeentes waar ze tijdens hun leven hun wortels hadden gehad. Het is een vergeten stuk geschiedenis overspoeld door de gruwel van de vier jaar durende loopgravenoorlog die erop volgde.

We zitten nu in de laatste rechte lijn naar de tentoonstelling, die doorgaat in het tweede en derde weekend van september; achteraan het tijdschrift vindt u alvast de uitnodiging voor deze tentoonstelling.

De laatste maanden was er een toevloed aan informatie over de eerste wereldoorlog: tijdschriften, boeken, websites, T.V.-programma's, fietsroutes, evocaties... We beseffen ook wel dat wij met onze tentoonstelling één van de velen zijn. We trachten echter een benadering te maken vanuit het lokale standpunt, met heel veel oog voor de 'mens' in het verhaal.

In samenspraak met Natuurpunt (eigenaar van het fort van Walem) werd één van de oude lokalen ingericht als een uniek, permanent memoriaal. De soldaten die op het fort van Walem of in de onmiddellijke omgeving gesneuveld zijn, krijgen hier een naam en een gezicht. In andere lokalen zorgt de kring voor een tentoonstelling rond de eerste wereldoorlog en de belegering van het fort. Alles wordt geduid in zijn historische context; daarnaast wordt ook de impact op het dorp zelf belicht.

In de kerk van Walem krijgt het oude, religieuze erfgoed 'kruisweg' een moderne invulling. In het tijdloze decor van de kerk roepen veertien staties de verschillende gedaantes van 'Angst en Dood' op zoals die zich in 1914 te Walem manifesteerden. Elke statie brengt een ander, doorleefd verhaal over lijden zoals het zich telkens weer voordoet in oorlogstijd.

Achteraan de kerk, op de plaats waar twee Belgische soldaten werden terechtgesteld voor insubordinatie, wordt het gebeuren in herinnering gebracht aan de hand van een eenvoudige simulatie.

In de voorbije jaren hebben we veel materiaal verzameld over dit onderwerp. Dat hebben we gebundeld in een boek dat naar aanleiding van de tentoonstelling zal verschijnen. Meer informatie hierover volgt spoedig!

Hou intussen ook de webstek van dit evenement in de gaten (www.fortwalem.eu); tijdens de komende weken wordt hier een voorafspiegeling geboden van wat er te zien en te beleven valt.

Tot in september op onze tentoonstelling 'Een klein dorp in den Grooten Oorlog'!

Walem en de Wereld van 1914

In het najaar zou de hele wereld geconfronteerd worden met de gruwelen van de Grote Oorlog, maar begin 1914 lijkt dat nog onvoorstelbaar. Nochtans is de spanning in de Balkan te snijden, zelfs na de twee oorlogen van 1912-1913. Oostenrijk-Hongarije en Rusland blijven dit "Kruitvat van Europa", samen met hun lokale vazalstaten, gericht destabiliseren om hun invloed in de regio te bestendigen. Via allerlei allianties worden ook Duitsland, Groot-Brittannië en Frankrijk verbonden met de situatie in de Balkan.

De machtsverdeling in de wereld is in 1914 grotendeels gecentreerd op het Oude Continent. Het Britse Rijk is op dat moment de grootste en belangrijkste wereldmacht. Ook Duitsland en Oostenrijk-Hongarije doen het economisch zeer goed maar streven vooral op het Europese vasteland naar een zo groot mogelijke invloed. De handelsprestaties van de Verenigde Staten zijn in die periode eveneens indrukwekkend, maar zij kiezen voorlopig nog voor beperkte internationale politieke inmenging. Het Ottomaanse Rijk tenslotte is in 1914 zo goed als verdreven uit Europa en Noord-Afrika, maar omvat nog Turkije, grote delen van het Midden-Oosten en het Arabisch Schiereiland.

Wereldleiders in 1914. *Bovenaan, vlnr:* Wilhelm II, Keizer van Het Duitse Rijk; Franz-Joseph I, Keizer van Oostenrijk, Apostolisch Koning van Hongarije; George V, Koning van het Britse Rijk, Keizer van Indië; Nicolaas II, Tsaar van Rusland, Grootvorst van Finland, Koning van Polen. *Onderaan, vlnr:* Raymond Poincaré, President van Frankrijk; Thomas Woodrow Wilson, President van de Verenigde Staten; Mehmed V, Sultan van het Ottomaanse Rijk; Pius X, Paus van de Katholieke Kerk

Los daarvan wordt er in 1914 een revolutie uitgevochten in Mexico en zijn er in Groot-Brittannië gewapende strubbelingen rond het toekennen van zelfbestuur aan Ierland. Verder wordt in 1914 het Panamakanaal geopend en maakt de wereld kennis met Charlie Chaplin in zijn hoedanigheid van "The Tramp". De Belgische chirurg Albert Hustin voert de eerste succesvolle bloedtransfusie ter wereld uit en in Londen wordt geëxperimenteerd met radium voor de behandeling van kanker. In de Verenigde Staten verkoopt Henry Ford dat jaar meer dan 250 000 "Model T" 's.

De wereld in 1914... Charlie Chaplin als "The Tramp" (l); Een Ford "Model-T" (m); afwerking en opening van het Panamakanaal (r).

België

Tijdens de laatste jaren van de «Belle Epoque» doet België het verre van slecht: met zijn 7,6 miljoen inwoners is het de 5de economie ter wereld en Antwerpen is aan het begin van de 20ste eeuw uitgegroeid tot de tweedegrootste haven van de wereld. Een goed ontwikkeld spoor- en wegennetwerk ontsluit zelfs de meest afgelegen hoeken van het land. Toch ligt de levensstandaard in België gemiddeld gezien lager dan in de buurlanden. Hoewel de Wet op de Verplichte Zondagsrust sinds 1905 in voege is, zorgen lange werkdagen en relatief lage lonen voor armoede en beperkte persoonlijke ontwikkelingsmogelijkheden bij de arbeidende klassen. Bijna één derde van de Vlaamse bevolking kan lezen noch schrijven. De Belgische economie wordt in belangrijke mate gestut door traditionele bedrijfstakken als kolen en staal en krijgt belangrijke financiële stuwkracht uit koloniale bronnen. De hoofdzakelijk kleinschalige landbouw stelt in 1914 nog ruim 20% van de Belgen tewerk, maar de sector is op dat moment reeds krimpand.

Belgische gezagsdragers. *vlnr:* Albert I, Koning van België; Charles de Broqueville, Eerste Minister (Katholieke Partij); Désiré Joseph Mercier, Kardinaal

De Kerk en de Katholieke Partij, die in 1914 gedurende 30 jaar onafgebroken aan de macht is geweest, vormen onmiskenbaar het grootste machtsblok in de toenmalige Belgische samenleving. De katholieke invloed wordt nog versterkt door de grote verwevenheid met het verenigingsleven en onderwijs: in 1914 geniet ruim 80% van de Vlaamse kinderen katholiek onderwijs. Liberalen en socialisten hebben een minder grote aanhang, die voornamelijk in de grote steden gesitueerd is.

Bij de volkstelling van 1910 geeft 54% van de Belgen aan "Vlaamstalig" te zijn. De administratie en het lager en middelbaar onderwijs verlopen dan al hoofdzakelijk in het Nederlands. Het Frans blijft echter de voertaal van het hogere bestuur en van een meerderheid der mensen die zich boven de gewone "werkmens" verheven voelt of een hogere sociale status nastreeft. Niettemin blijven de Vlaamsgezinden tijdens de jaren voor de oorlog over partijgrenzen heen ijveren voor evenwaardige behandeling van beide landstalen en hun sprekers. Bovendien beginnen de Belgische symptomen van communautaire tegenstellingen zich duidelijker af te tekenen. In 1912 schrijft Jules Destree "Sire, [...] in België zijn er Walen en Vlamingen; er zijn geen Belgen."

Walem en Mechelen

De hierboven beschreven tendenzen komen onveranderd terug in Walem en (bij uitbreiding) Mechelen. In 1914 telt Walem ongeveer 1450 inwoners; onvrijwillige werkloosheid is zo goed als onbestaande.

Walemse notabelen in 1914. vlr: Joseph Coppens, Burgemeester van Walem, (Katholieke Partij); Frans Bruynckens, Pastoor van Walem

Een belangrijk deel van de (mannelijke) bevolking is tewerkgesteld in de lokale land- en tuinbouw en een aanzienlijk aantal inwoners van Walem verdient zijn brood in de meubel- en textielindustrie of het spoorwegentrepot van Mechelen. Burgemeester en bestuur zijn zowel in Walem als Mechelen uitgesproken katholiek gekleurd. Door de bloeiende nijverheid financieel ondersteund, maakt het stadsbestuur van Mechelen vanaf het einde van de 19de eeuw werk van modernisering; ondermeer de als riool fungerende vlieten worden overkapt.

Verder wordt er begin 20ste eeuw een elektriciteitsfabriek gebouwd in Mechelen. De belangrijkste straten worden elektrisch verlicht en vanaf 1913 rijdt een elektrische tram door de straten van de stad. De stijgende welvaart toont zich ook in de mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding: vanaf 1907 kan de Mechelse bevolking naar de cinema en in 1904 worden de grote Mechelse voetbalclubs opgericht (FC Malinois en Racing Mechelen). In Walem wordt in 1908 de Vélodrome Populaire Fort Walem geopend.

Het Dorp van Walem (l) en het Stadhuis van Mechelen (r) zoals ze er rond 1914 uitzagen

Bronnen:
 -John Roberts; The New History of the World, 4th revised edition, Oxford University Press
 -Sophie De Schaepe; De Grote Oorlog-Het Koninkrijk België Tijdens de Eerste Wereldoorlog, 3de uitgave, Houtekiet-Atlascontact
 -Marc Reynebeau, Een Geschiedenis van België, 1ste uitgave, Lannoo
 -Geert Clerbout, Mechelen anno 1914, e-boek (2012), Uitgeverij Van Halewijk
 -Fotoarchief Heemkundige Kring Dr. Croquet
 -Beeldbank Mechelen (www.beeldbankmechelen.be)

Kroniek van een onaangekondigde oorlog: van januari tot oktober 1914.

Hier kijken we naar het nieuws zoals dat tot de Walemse bevolking kwam in 1914. Zonder radio, televisie en internet was men haast volledig aangewezen op de krant. De meest prominente lokale krant in die tijd was allicht de Gazet van Mechelen, met een oplage van ruim 7000 exemplaren in 1914. De Gazet van Mechelen was een katholieke krant die voor het eerst verscheen in juni 1896. Ze werd uitgegeven als zusterkrant van Gazet van Antwerpen door uitgeverij De Vlijt. In 1996, precies honderd jaar na haar ontstaan, ging de Gazet van Mechelen op in Gazet Van Antwerpen. De archieven van de Gazet van Mechelen zijn sinds kort digitaal consulteerbaar.

Waar mogelijk wordt de actualiteit van 1914 geïllustreerd met krantenknipsels uit de Gazet Van Mechelen. Vanaf 24 augustus 1914 zijn de Duitsers echter genaderd tot vlakbij Mechelen en stopt de krant met verschijnen tot na de oorlog. De gebeurtenissen na 24 augustus worden daarom toegelicht met fragmenten uit andere bronnen.

1914: De eerste zes maanden

Net als de andere kranten van die tijd pikt Gazet van Mechelen tijdens de eerste zes maanden van 1914 nog geen signalen op dat er een wereldoorlog in de lucht hangt. Bovendien lijkt er in Walem zelf ook weinig te gebeuren dat de kranten haalt. Een gouden huwelijksjubileum, aankondigingen van wiel- en duivenwedstrijden, "Waelhem kermis", een paar opstootjes en een occasioneel ongeluk: veel meer aanleidingen om het dorp te vernoemen zijn er niet.

<p>GvM, 09/01/1914</p> <p>ONGEVAL. — De kleine A. Joris, oud 9 jaar, kwam Woensdag voormiddag met zijne ouders, rotalleurders van beroep, die een wagentje voortstuwden, over den Antwerpischen Steenweg gereden. Het knaapje kwam achteraan, en men reed in de richting van Waelhem. Nabij het fort gekomen, wilde het kind vooruit gaan, en kwam achter den wagen uit juist op het oogenblik als daar een automobiel in vollem ren kwam aangehold. Het kind werd gevat en op den grond gemeeten. Erg gekwetst werd het kind opgenomen en ter plaats verzorgd. Later is een geneesheer het knaapje komen verzorgen. Zijn toestand is zeer erg.</p>	<p>GvM, 30/04/1914</p> <p>WAELEHEM. — Uitslag der koers van 30 April:</p> <p>1. D'Hen, Boom; 2. Frans, Bumpet; 3. Willox, Willebroeck; 4. Desisseo, Hoevenen; 5. Vost, Lier; 6. Goovaerts, Mechelen; 7. Daems, Aertselaar; 8. Gevers, Botchout; 9. Lefevre, Hoboken; 10. Baeten, Terhagen; 11. Verrecken, Antwerpen; 12. Dens, Molenbeek.</p> <p>— Op Zondag 3 Mei, Waelhem-kermis, groote haakoers op 12 Kilom., om 1 1/2 u. Voor jongelingen tot 15 jaar. Prijzen: 20, 15, 10, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 2 fr. Voor jongelingen tot 16 jaar. Prijzen: 10, 8, 6, 4, 4, 3, 3, 2, 2 fr.</p> <p>Wegwijnjaar: Velodroom-Waelhem, tweemaal den toer Elzestraat. De 10 eersten rijden de finaal in den velodroom. Deze koers zal opgeluisterd worden, door praechtig muziek.</p>
--	--

Zulke dingen leest de Walemnaar over de eigen gemeente in GVM: een reeks ongevallen en hun afwikkeling, festiviteiten allerhande, wat baldadigheden en veel sport: op en rond de Velodroom is er elke paar weken wel een koers die verreden wordt. (Foto's kermis en velodroom dateren uit de jaren dertig.)

GvM, 26/02/1914

ERGE BALDADIGHEDEN. — Te Waelhem, bij Mechelen, had de burgemeester verbod uitgevaardigd zich te vermommen en de gendarmen en politie bevel gegeven tegen de overtreeders proces-verbaal op te maken. Dit bevel verwekte opstand bij eenige personen, die niettegenstaande de uitvaardiging, zich toch maskeerden. Wanneer de gendarmen hun zulks verbooden, weigerden zij niet alleen hieraan gevolg te geven, doch gingen in opstand tegen de gewapende macht, en een gevecht in regel begon, in zooverre dat de rijkswaachters hunne wapens moesten gebruiken. De oproermakers zijn gekend en zullen vervolgd worden.

GvM, 02/05/1914

WAELEHEM-KERMIS. — Zondag, 3 en Maandag, 4 Mei, zullen er op den Antwerpschen Steenweg, prachtige feesten plaats hebben, ter gelegenheid der kermis: Om 3 ure, volkspelen; om 4 ure, groote velokoers; om 5 ure, ringsteking en eierop rijden per velo; om 6 ure, groot concert; om 8 1/2 ure, algemeene verlichting. Bal in al de lokalen gedurende de twee dagen.

▼
8
▲

Opvallend veel aandacht besteedt de Gazet van Mechelen aan de wetgevende verkiezingen van 24 mei. Die worden in slechts vier provincies (Oost-Vlaanderen, Limburg, Henegouwen en Luik) georganiseerd, maar zowel de verkiezingscampagne, de uitslagen als de gevolgen worden grondig onder de loep genomen. Samengeteld worden liberalen en socialisten voor het eerst in dertig jaar nipt groter dan de katholieken. Het gevolg is dat zowel liberalen en socialisten enerzijds en de katholieken anderzijds de overwinning claimen. Op nationale schaal blijft de katholieke meerderheid echter behouden en ook het ministerkorps blijft homogeen katholiek. De Gazet van Mechelen doet natuurlijk haar uiterste best om het katholieke standpunt te verdedigen...

Daarnaast wordt uitgebreid gerapporteerd over het onderzoek in de zaak Henriette Caillaux. Deze was de tweede vrouw van de Franse Minister van Financiën en Oorlog. Op 16 maart 1914 schoot zij Gaston Calmette dood, de uitgever van de Parijse krant *Le Figaro*. Gaston Calmette had de politieke carrière van haar man geschaad door publicatie van gelekte vertrouwelijke data over de minister. Deze zaak kreeg in heel Europa grote persaandacht (zie ook verder).

Op 28 juni wordt in Sarajevo Aartshertog Franz Ferdinand doodgeschoten door Gavrilo Princip. Dit ogenblik zal in de geschiedenisboeken terecht komen als één van de beslissende momenten in de aanloop naar de eerste wereldoorlog. Het nieuws bereikt de Gazet Van Mechelen pas op 1 juli.

Opvallend veel aandacht heeft GvM tijdens die maanden voor de wetgevende verkiezingen van 24/05/1914 en de zaak Henriette Caillaux. Letterlijk tientallen artikels verschijnen over elk van beide onderwerpen tijdens de eerste jaarhelft.

GvM, 27/05/1914

GvM, 18/03/1914

NA DEN SLAG

Wij hebben geene reden om victorie te kraaien. Zeker, wij behouden 12 stemmen meerderheid in de Kamer, en onze tegenstrovers zouden zich desnoods met veel minder vergenoegen. Maar we zijn achteruitgegaan, als we de uitslagen van Zondag stellen nevens die van 2 Juni 1912, en in sommige arrondissementen van het Vlaamsche land zijn de geleden verliezen tamelijk zwaar.

Dit ontmoedige ons niet. 't Stond nergens geschreven dat de katholieke partij in België nooit tegenslag zou ondervinden, en wat we gisteren ervaren is, in zekeren zin, meer een geluk dan tegenspoed.

Mevrouw Caillaux vermoordt heer Calmette, den beschuldiger van den Franschen Minister van Oorlog

* Een nieuwe dat geweldige opschudding gaat maken, is gisteren avond uit Parijs toegekomen.

Mevrouw Caillaux, echtgenote van den minister van Geldwezen, begaf zich gisteren namiddag naar de burelen van het blad "Le Figaro", en vroeg er heer Calmette te spreken, die sinds weken een zeer heftigen veldtocht voert tegen den minister.

Zij loste verscheidene revolvergeschoten op den dagbladenschrijver.

Een later bericht meldt de dood van heer Calmette.

Caillaux neemt ontslag

▼
9
▲

Juli 1914: nog grotendeels een zorgeloze zomermaand.

In België is het in juli aangenaam zomerweer, maar een groot deel van Europa lijkt te zwoegen onder de hitte. De Gazet Van Mechelen besteedt veel aandacht aan de Ronde van Frankrijk (28/06-26/07/2014). Die wordt gewonnen door Philippe Thijs uit Anderlecht, die trouwens drie keer de Ronde zal winnen tijdens zijn carrière. In die periode wordt ook het proces tegen Henriette Caillaux gestart. Zij zal op 28 juli worden vrijgesproken: de rechter oordeelt dat haar vrouwelijke emoties dermate oncontroleerbaar zijn dat er bij de moord sprake was van 'onweerstaanbare dwang'. GVM brengt erg uitgebreide, dagelijkse updates van het proces.

Aandacht voor de nasleep van de moord op Aartshertog Franz Ferdinand en de situatie in de Balkan is er eveneens. De berichtgeving is echter minstens evenveel gericht op de 'petite histoire' achter de aanslag als op de politieke consequenties ervan. Meestal is die berichtgeving ook niet op de eerste twee pagina's van de krant terug te vinden. De eerste drie weken van juli lijkt de publieke opinie er dus nog niet vanuit te gaan dat de kans op een ontsporing van het conflict reëel is.

Dit is wat er zich intussen afspeelt. De eerste weken na 28 juni 1914 wordt er nog overlegd door diverse partijen. Op 23 juli stelt Oostenrijk-Hongarije een ultimatum aan Servië. Op de eis van Oostenrijk om deel te nemen aan het onderzoek naar de aanslag op de Aartshertog gaat Servië echter niet in. Daarom mobiliseert Oostenrijk gedeeltelijk op 25 juli. Op 27 juli mobiliseren de Russen, als bondgenoot van Servië, een deel van hun leger. Op 28 juli verklaart Oostenrijk-Hongarije de oorlog aan Servië en op 29 juli beschieten de Oostenrijkers reeds de Servische hoofdstad. Op 30 juli gaat Oostenrijk-Hongarije over tot algemene mobilisatie.